

Peyami Safa'nın Düşünce ve Sanat Dünyasında Mistisizm

Ali YILDIZ*

ÖZ

Peyami Safa, sadece şekil hususiyetleri bakımından değil, geniş bir entellektüel arka planın tezahür ettiği zengin ve derin muhtevasıyla da mühim olan romanlar kaleme almıştır. Bu romanların hemen hepsinde, ahlâk ve medeniyet kavramlarının ana eksenini oluşturduğu görülür. Yazarın düşünce dünyasında vuku bulan arayışlar, ahlak ve medeniyet meseleleriyle ilgili görüşlerinin, mistisizm dolayısıyla genişlemesi ve tamamlanması sonucunu doğurmuş ve bu durum romanlarına da aksetmiştir. *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* ve *Yalnızız*, mistisizmin bir dünya görüşü olarak yer aldığı ve izah edildiği romanlardır.

Anahtar Kelimeler: Mistisizm, roman, medeniyet, *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*, *Yalnızız*.

ABSTRACT

Mysticism in Peyami Safa's World of Ideas and Art

Peyami Safa did not only write novels important with regard to their characteristics of form but also significant for their rich and deep content manifested a broad intellectual background. It is seen that the concepts of civilization and ethics constituted the main axis in almost all of these novels. Quests taking place in author's world of ideas led to expansion and completion of his opinions related to the issues of ethics and civilization on account of mysticism and this case reflected to his novels. *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* (Mademoiselle Noraliya's Armchair) and *Yalnızız* (We Are Lonely) are novels, where mysticism takes place and is explained as a worldview.

Key Words: Mysticism, novel, civilization, *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*, *Yalnızız*.

* Yard. Doç. Dr. Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İSTANBUL, e-posta: a.yildiz@msn.com

Giriş

Peyami Safa'nın düşünce ve sanat dünyasını başlıca iki safha halinde incelemek mümkündür. Birinci Dünya Savaşı yıllarında matbuat hayatına atılan ve Cumhuriyetin ilk yıllarında genç, fakat tanınmış bir yazar olarak temayüz eden Peyami Safa'nın 1920 -1940 yılları arasındaki romanlarında genel olarak iki kavramın ön plana çıktığı görülür. Bunlar ahlâk ve milliyettir. Her iki kavram da medeniyet meselesi etrafında yer alır veya sonuç olarak yazarı medeniyet meselesine götürür. 1940'tan sonraki eserlerinde ise bu kavramlar yine varlığını ve önemini korumakla birlikte yeni bir kavramın, daha önemli bir konuma yerleştiğini görürüz: Mistisizm. Burada Peyami Safa'nın düşüncelerinde ve bu düşüncelerin somutlaştırıldığı romanlarında mistisizmin nasıl bir muhtevaya sahip olduğu üzerinde durmaya çalışacağız.

1. Mistisizme Giden Yol

Peyami Safa'nın 1920'den sonra yayımlanan ilk edebi romanlarında genel olarak, kadın erkek münasebetleri dolayısıyla açığa çıkan ahlâki yozlaşma tasvir ve tenkit edilmiştir. Fakat bunun yanı sıra mistisizmle ilgili bazı düşüncelerin de uç vermeye başladığı görülmektedir. Bunları, Peyami Safa'yı mistisizme götüren yolun işaret taşları olarak değerlendirmek mümkündür.

Şimşek'te maddi varlık âleminde sıkılan ve bunu aşma arzusu içinde bulunan Müfid, bu yönüyle mistik bir kahraman olarak karşımıza çıkar:

"Hendese Müfid'i sıkıyor: duvarlar, tavan, döşeme, yol, cadde ve her eşya. Eşya bir çizgi yığındır ve her çizgi bir hudut. Düşüyordu; ne için, bir anda, ruh duvarları, tavanları, kubbeleri aşarak, boşluğa yayılmak ve nesimi havadan daha hafif, dumandan daha kıvrak, buğudan daha şeffaf, büyük mesafelere dolmak istiyor? Ne için uzak ufuklara, engin denizlere, yüksek dağlara bakmak bir zevktir? Ne için odadan bahçeye çıkılınca ve yerden havaya bakılınca, keyif? Ne için büyük bir çayırdan ah çekilir? Kürre-i arzın hendesesi insanı sıkıyor, ruh çizgiden eziyet çekiyor, ruhun çizgisi yoktur. İnsanın en büyük ıstırapı üç buuttur. Ruh bu üç buuttan kurtulmaya çalışır, hâlbuki onlarla mahduttur ve mahpus. Kurtulmaya çalışır, muvaffak olamaz Eziyet çeker.(...) İnsan düşünüyor, hisse uyarak aldanmak, buutsuzluğun tadını tatmak, sonra bir anda başını buutlara çarparak parçalanmak mı, akla uyarak buutların esaretini duymak mı daha iyidir? Bilmiyor ve şaşırıyor."¹

Müfid, gerçekliği aşma arzusunun rüya ile gerçekleştiğini hisseder. Yazar, Müfid'in gerçekle rüyayı birbirine karıştırdığı bir ânı, hem arkadaşı Ali'nin hem de onun bakış açısıyla anlatır:

1 Safa, Peyami (1989), *Şimşek*, İstanbul, Ötüken Yayınları, s.167-168.

“Ali, Müfid’in rüyayı hakikatle karıştırdığını anlayınca ona Pervin’in geldiğini haber vermekten çekindi; bu hadiseyi mühim bulmuştu; hangi ruhî ân içindedir ki bir insan, uyanık olduğu halde etrafındaki eşyanın ve hareketlerin hakikatini hissetmez ve haricî âleme karşı itimattan mahrum kalarak bütün şe’niyetleri birer gölge, birer vehim gibi tasarlar? Ali kendi kendine bu marazî hâleti uzatıyor ve bütün hayatın uyanırken görülmüş bir rüyadan ibaret olması teşbihinin halkın muhayyilesine nereden geldiğini araştırıyordu: rüyanın uyku içinde yaşanan bir hayat ve hayatın uyanırken görülen bir rüya olduğunu tasavvur eden halkın yanılmadığını anlar gibi oldu, bu yalnız mecazî bir tasavvura benzemiyordu. Müfid’in de burada rüya gördüğüne pek emin olmadığı anlaşılıyordu. ‘Tuhaf’ kelimesiyle izah etmeğe muvaffak olamadığı garip hali bir şuur ihtilâfından ibaretti; iki-üç hassesinin şahitliğine rağmen, hasta, şuurunu gayri şuurdan ayıran hudutta bir vahdet buluyor birinden ötekine geçtiğini hissetmiyor ve o âna kadarki tecrübelerinin zıddı olan bu haline şaşıyordu.”²

Mistisizme mahsus düşünce biçiminin oldukça belirgin olduğu bu örnekler, önemli olmakla birlikte romanın bütünü içinde geniş bir yer işgal etmez. Eserin eksenini, Doğu- Batı meselesi ve ona bağlı olarak da ahlâk meselesi oluşturur. İhtirası ve kuvvetiyle bir “garplı olan Sacid ile “bir şarklı adam timsali” olan mütevekkil Müfid³ arasındaki zıtlık, bu zıtlığı kendi iç dünyasında yaşayan Münevver, Müfid’in yanında yer alan ve yazarın bakış açısını yansıtan Ali, Peyami Safa’nın bundan sonraki romanlarında bir benzeriyle daima karşılaştığımız bir çerçevenin temel unsurlarıdır. Bu noktada dikkat edilmesi gereken, Peyami Safa’nın mistisizme karşı duyduğu alakanın, bu eserde kuvveden fiile çıkmış ve görünür hale gelmiş olmasıdır. Münevver’in iç dünyasındaki mücadelenin “İstanbul, Türklük ve İnsanlık cemiyetiyle” alakalı ve irtibatlı olarak değerlendirilmesi⁴ yazarın bakış açısının aslında başından beri oldukça geniş olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Eserde sıkça karşılaştığımız ruh kavramının, çoğunlukla insan psikolojisini ifade etmekle birlikte yer yer mistik çağrışımlara kapı aralayacak şekilde kullanıldığını da belirtelim.

Maîşer’de bir bakıma yansıtıcı bir kahraman olan Kerim Bey, romandaki yozlaşmış kahramanlar hakkında tahlili bir konuşma yaparken tabii kuvvetlerle akıl arasındaki mücadeleden bahseder:

“Ahlâkçılar, cemiyetçiler, yanlış bir nazariye olarak zekâyı sevk tabiiler aleyhine kullanmışlar. Bu fikrin menşei dinlerdir. Nefsi emmâreyi ruhun

2 Safa, Peyami (1989), *age.*, s.211-212.

3 Safa, Peyami (1989), *age.*, s.56.

4 Safa, Peyami (1989), *age.*, s.56.

düşmanı sanmışız. Tabii kuvvetlere karşı akli harp açmışız. Zekânın bile sevki tabii olduğunu bilmiyoruz. Başka memleketlerde aklın cinsî temayüllere galebesine devlet teşkilatının kuvveti sayesinde az çok muvaffak olunur. Burada o da yok, kanunsuz ve muhakemesiz bir memleketteyiz. Tarihimizde suistimalsiz geçen bir saniye yoktur.”⁵

İnsanın varlığı itibariyle birbirine zıt unsurlardan müteşekkil olduğu düşüncesi, ahlâki yozlaşmayı izah sadedinde söz konusu edilmektedir. Nefsi emmare ile ilgili olarak dile getirilen kanaat, alışılagentik anlayışa aykırılığı ile dikkat çekicidir. Yazar, kahramanı aracılığıyla, zıtlığın, ruhla sevki tabii arasında değil, akılla sevki tabii arasında olduğu düşüncesini dile getirmektedir.

Mahşer’de olumlu nitelikte bir kahraman olan Nihat, ahlâken yozlaşmış kişilerden şöyle bahseder:

“Ne biçim insan bunlar? Ne acaib mahlûklar! Bunların mefkûreleri nedir? Ne için yaşıyorlar? Vatanları yok, vicdanları yok, Allah’a da güzelliğe de fazilete de inanmıyorlar, bunu anladık, peki? Para için mi yaşıyorlar? Servetin hududu yok mu? Debdebe için mi yaşıyorlar? İstanbul’da bunun fevkinde hangi saltanat var? Hayır. (...) Bunlar için değil, hayır ne vatan, ne vicdan, ne Allah, ne güzellik, ne para, ne debdebe, saltanat için, hayır hiçbir için değil, fenalık için yalnız günah işlemek, yalnız başkalarının ıstıraplarına bir zebani istihzasıyla çirkin çirkin gülmek için rezaletlerinin gübresinde iğrenç bir taaffünle pişmek için yaşıyorlar.”⁶

Ahlaksızların dünyasında Allah inancı, fazilet ve güzelliğin değil, sadece günahın gaye olduğunun vurgulanması sadece *Mahşer*’in değil, Peyami Safa’nın 1920’li yıllarda yazdığı *Sözde Kızlar*, *Şimşek*, *Bir Akşamdı* gibi romanların da temel hususiyetidir. Bu hususiyet, yazarın daha sonra yazacağı eserlerde Allah, fazilet ve güzelliğin gaye olarak ifade edilmesinin ve vurgulanmasının yolunu açacaktır.

Peyami Safa’nın romanları arasında önemli bir yeri olan *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu*’nda mistisizmle doğrudan alakalı herhangi bir anlatıma rastlamıyoruz. Bununla birlikte romanda ferdin iç dünyasının, ruh halinin dile getirilişindeki derinlik, ister istemez mistik bir duyarlılığın varlığını hissettirmektedir.

1931 yılında yayımlanan *Fatih-Harbiye*, önceki romanlardan, medeniyet meselesinin, ahlaki yozlaşmaya nispetle daha ağırlıklı bir konuma yerleştirilmesi bakımından farklıdır. *Fatih* ile *Harbiye*’nin temsil ettiği

5 Safa, Peyami (2000), *age.*, İstanbul, Ötüken Yayınları, s.94.

6 Safa, Peyami (2000), *age.*, s.94.

tezat ve çatışmayı iç dünyasında yaşayan Neriman, roman boyunca Fatih semtinden, babası Faiz Bey'den, nişanlısı Şinasi'den uzaklaşır, Harbiye'ye, kof bir kalıptan ibaret olan Macit'e yaklaşır. Fakat romanın sonunda Fatih'e, yani doğru yola döner. Peyami Safa'nın Fatih'e ve onu temsil eden kahramanlara yüklediği anlam, aslında Doğu medeniyetini değil, Batı medeniyetiyle sentez halinde olan yeni bir anlayışı içerir. Faiz Bey ahlâki kemaliyle, Mesnevi okuyuşuyla Doğu medeniyetinin iç zenginliğini temsil etmektedir. Mistisizm bu iç zenginliğin önemli bir yönünü oluşturur. Fakat aynı zamanda Faiz Bey, kızının baloya gitmesine ve dans etmesine karşı çıkmamasıyla, Batı medeniyetini kendi esaslarına bağlı kalmak şartıyla kabullenmiş bir zihniyeti sergiler. Başta Şinasi olmak üzere romandaki diğer olumlu kahramanların zihniyetleri de böyledir.

Bir Tereddüdün Romani'nda ayrıca mistisizmle doğrudan alakalı pasajlarla karşılaşırız. "Meçhul bir ses" le ilgili kısım bu bakımdan dikkat çekicidir:

"Sonra hissi kablelvukuunu duyduğum meş'um hâdiseler silsilesi baş gösterdi: Evimdeki odamda meçhul bir ses پیدا oldu. Bu bir vehim değildi. Herkes, bütün misafirlerim bu sesi duyuyorlardı. Sebeplerini aramaya kalktık. Soba boruları ve bacalar bile muayene edildi. Her taraf tetkik edildi ve sesin nereden geldiği anlaşılamadı. Sinsi derin korkunç bir uğultu. Bazı günler on beş kişilik misafirlerimi en hararetli konuşma anlarında birdenbire susmağa, kendini dinletmeye mecbur ediyordu. İçlerinden biri: -Bu ses durmazsa çıldıracağım! Diye bağırды ve en sevdiğim insanlı almak için evime ölüm girdiği gün ancak o günün sabahı, bu ses kesildi."⁷

Sebebinin tespit edilememesi ve ölümle olan ilgisi bu meçhul sesin, fizikî âlemi çevreleyen gayb âlemi ile ilgili bir fenomen olduğunu göstermektedir. Bu fenomen, Peyami Safa'nın daha sonra yazacağı romanlarda daha canlı bir şekilde yeniden karşımıza çıkacaktır.

Bir Tereddüdün Romani'nda ayrıca, mistik bakış açısına dayalı olarak rasyonalizmin tenkidine yer verilmiştir:

"(...) Zekânın en sivri noktası şüphe ve tereddüttür. Bütün Rönesans, bir şüpheden doğdu. Bütün yeni felsefe zaferini Descartes'in şüphesine borçludur. Fakat mücerred sahada zekânın evcini işaret eden bu şüphe ve tereddüt, amelî sahada ölümden başka bir şey değildir. O noktaya kadar çıktıktan sonra, insanın hayat ve müşahhas dünya içindeki azamî kıymetine varabilmek için, tereddüitten karara geçmesini bilmek lazımdır. Çünkü bu, ölümle hayat arsındaki huduttur. İşte ben dünyada ve kendimde bu dönüşümü hissediyorum. Yeni bir devir doğuyor, şüphesiz."⁸

7 Safa, Peyami (1989), *Bir Tereddüdün Romani*, İstanbul, Ötüken Yayınları, s. 151.

8 Safa, Peyami (1987), *age.*, s.151.

Rönesans sonrası Batı medeniyetinin zekâya ve zekânın evcini teşkil eden şüpheyne bağılı olduğunu ifade eden Peyami Safa bunu yeterli görmez, zekâyı harekete geçiren şüphe ve tereddüitten karara geçmek gerekir. Rasyonalizm, tek başına yeterli değildir. Onun karar safhasıyla tamamlanması gerekir. Peki, geçilmesi gereken karar safhası nedir? Bunun, sezgi ve mistik tecrübe ile ulaşılan bir sonuç olduğu anlaşılmaktadır.

Peyami Safa, *Bir Tereddüdün Romanı*'nın yayımlandığı 1933 yılında, Türk Felsefe Cemiyeti'nin tertip ettiği bir toplantıda Felsefe ve Diyaletik başlığıyla bir tebliğ sunar. *Yeni Türk Mecmuası*'nda da aynı başlıkla yayımlanan bu tebliğde⁹ Batı felsefe tarihini diyaletik yönüyle değerlendirdikten sonra, materyalizm ile idealizm, rasyonalizm ile sezgicilik arasındaki tezattan ve bu tezadın insan ruhunda oluşturduğu dramdan bahseder:

“Hâlâ materyalist ve idealist kafaların çarpışması, hâlâ gayrı aklî, gayrı muayyen ve intuitif (hadsî) bir tefekkür tarzıyla rasyonalist bir görüşün tezadı; velhasıl hâlâ insiyaklarımızdan, şekilsiz duygularımızdan ve sezişlerimizden doğan yeni bir spiritüalizm ve yeni bir mistisizmle maddeye kıymet veren zihnimizin kavgası. Bu ayrılık yalnız felsefe tarihinde değil, hepimizin ayrı ayrı uzviyetimizle ruhumuz arasında insiyaklarımız, türlü türlü ihtiraslarımızla aklımız arasında cereyan eden bir dramdır.”¹⁰

Bir Tereddüdün Romanı bir bakıma burada söz konusu edilen dramın romanıdır. Birbirine zıt temayüller arasında tereddüt içinde kalmaktan doğan bu dram, daha derin bir şekilde ve dramdan ziyade bir trajedi olarak *Yalnızız*'da yeniden ele alınacaktır.

Görüldüğü gibi Peyami Safa'nın mistisizme olan ilgisi zaman içinde gelişmekte ve bu, yazdığı romanlara da aksetmektedir. Fakat bütün bunlar, yazarın mistisizmi tam olarak benimsediği ve düşünce dünyasının merkezine yerleştirdiği anlamına gelmez. 1938 yılında yayımlanan *Türk İnkılâbına Bakışlar*, muhtevası itibarıyla böyle bir şeyi düşündürmekten uzaktır. Fakat bu eserin, bazı kısımlar çıkarılıp birtakım ilaveler yapılarak gerçekleştirilen 1958 yılındaki ikinci baskısı, geçen yirmi yıl içinde Peyami Safa'nın düşünce dünyasında mistisizmin çok önemli bir unsur haline geldiğini göstermektedir. Böylece Peyami Safa'nın düşünce ve sanat dünyasının, 1940 sonrasını içine alan ikinci safhası belirginlik kazanmaktadır.

2. Mistik Romanlar

Peyami Safa, 1940'lı yıllarda mistisizmle daha yakından ilgilenir. Ruh çağırma

9 Ayvazoğlu, Beşir (1998), *age.*, İstanbul, Ötüken Yayınları, s. 305.

10 Ayvazoğlu, Beşir (1998), *age.*, s. 307.

seansları tertip etmesi, metapsişik ve parapsikolojik hadiseler üzerinde düşünmesi, bu ilginin spiritüalizm akımını da içine alarak genişlediğini gösterir.¹¹ Gazete ve dergilerde yazdığı yazılarda da bu konulara yer vermektedir.

Bütün bu çabalar, mistisizmle ilgili muhtevasıyla dikkat çeken iki romanın ortaya çıkmasına yol açmıştır: *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* ve *Yalnızız*.

1949 yılında yayımlanan *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* teknik özellikleri bir yana muhtevasıyla Türk romanında bir ilk olma özelliği taşımaktadır. Çünkü ilk defa olarak bu romanda mistisizm ele alınmış ve açıklanmıştır.

Matmazel Noraliya'nın Koltuğu iki ana bölümden meydana gelir. Romanın başkışisi, şüpheli, haz düşkünü fakat aynı zamanda çalkantılarla dolu derin bir iç dünyasına sahip bir kahraman olan Ferit'tir. Ferit Romanın birinci bölümünde her bakımdan karanlıklar içindedir. Hayatında ve iç dünyasında gerilime bağlı olarak ortaya çıkan ve zaman geçtikçe artan krizler geçirir. Kaldığı pansiyonun havası, bakmadan saatin kaç olduğunu haber veren Zehra, ölmüş nişanlısının hayaletini bekleyen Fatma, avucuna bakıp şimdiki hali ve geleceği ile ilgili haberler veren Vafi Bey gibi kahramanların varlığı da Ferit'i etkiler. Krizler, Ferit'in halisünasyon görmeye başlamasıyla nitelik değiştirir. Bundan sonra Ferit, metapsişik nitelikte hadiseleri bizzat yaşamaya başlar. Pansiyonda kalmaya başladığı ilk günden itibaren karşılaştığı, fakat kim olduğunu bir türlü çözemediği "çıplak", kapısı kilitli olan odasına girer ve onu boğmaya çalışır. Haykırarak uyanınca bunun bir rüya olduğu anlaşılır, fakat boynunda çıplağın bıraktığı parmak izleri vardır. İki gün sonra gece Zehra'nın vizyonuna şahit olur. Zehra odanın duvarına bir sinema perdesin bakıyormuş gibi bakar ve kendine geldikten sonra yaşlı bir kadının öldürüldüğünü haber verir. Cinayetin nasıl işlendiğini duvara bakarak görmüştür. Sabaha karşı polisler pansiyona gelir ve Ferit'e teyzesinin öldürüldüğünü haber verir. Bir gün sonra yine akşam vakti, cinayetin katili Tosun, teyzesinin evinden aldığı para ve mücevher dolu bavulu Ferit'e teslim eder. Metapsişik veya parapsikolojik nitelikte hadiseler bu sırada son derece yoğun bir şekilde cereyan etmeye başlar:

"Ferit bavulun kulpuna elini uzatırken, arkasında, kapı tarafından gelen kalın bir ses: 'Alma!' diye bağırırdı. (...) Bağırın kim? Tosun değildi. Ferit arkasına döndü. Kapı kapalıydı ve arkasında, sandalye duruyordu. Bu sefer bavulun bulunduğu taraftan Necmiye teyzesinin sesini andıran ince bir haykırış geldi: 'Al!' Ferit hemen döndü. bavul sallanıyordu. İçinden aynı ses tekrarladı: 'Al!' fakat kapı tarafından gelen kalın ses de 'Alma!' diye bağırırdı. Odaya kırmızı bir sis doluyordu. Yüzünü bir

11 Ayvazoğlu, Beşir (1998) *age.*, s.401-409.

kapıya, bir de bavula süratle çeviren Ferit bu ikisinden başka hiçbir şey göremez oldu. Sesler çoğalıyordu. Tavan istikametinden, pencereler, döşeme, bavul, kapı, her taraftan, inceli kalınlı, bazen koro halinde, bazen çifter çifter ve bazen da ayır ayrı, fakat birbirini fasılasız kovalayan sesler geliyordu: Al! Alma!-Al! Al!- Alma!-Al!- Alma! Alma! Alma!- Al! Al!-Alma!-Al! Alma! Al! Alma! Al!"¹²

Ferit odasına döndükten sonra da bu korkutucu hadiseler şiddetini gittikçe artırarak devam eder. Odasına yine kırmızı ses dolar. Yürümekte güçlük çeken Ferit, Al! Alma! Şeklindeki seslerin pencere dışından da geldiğini duyar. Korku içinde düşünmeye çalışır. Karyolasının altında bir kahkaha sesleri gelir. Kapıya doğru yürür. Fakat bütün kuvvetiyle çektiği halde kapının kanadını açamaz. Arkasına dönünce paraları koyduğu çantanın kendi kendine hareket edip duvara doğru yürüdüğünü görür. Titremeye başlar, traş kutusunun, ardından iki kitabın yere düştüğünü görür. Odaya yine kan renginde bir sis dolmaktadır. Ayetelkürsiyi okumaya çalışınca hadiseler yatışır ve Ferit, güçlükle dışarı çıkıp Yahya Aziz'in odasına koşar. Ferit'in Yahya Aziz'e söyledikleri, maruz kaldığı metapsişik hadiselerin düşünce biçiminin köklü bir şekilde değişmeye başladığını gösterir. Yaşadıklarını şüpheyile değil, anlamaya çalışarak anlatır, bazı önemli sonuçlara varır. Adeta bütün varlığını, şahsiyetini sorgular.

Ferit'in bir makale uzunluğunda ve değerinde olan sözlerini üç kısma ayırmak mümkündür. Birinci kısımda Ferit, içinde bulunduğu şaşkınlığı ve dehşeti dile getirecek şekilde Yahya Aziz'e sorar:

"Çıldıracağım. Söyleyiniz bana, nasıl bir dünyadayız biz? Vazgeçtim, söyleyiniz nasıl bir evdeyiz?"¹³

Dünya ile evin bu şekilde birleştirilmesi son derece manidardır. Demek ki Ferit'in kaldığı pansiyon bir bakıma dünyanın küçük bir örneğidir. Pansiyonda yaşayan kahramanların çeşitli insan tiplerini temsil etmesi, bunlar arasında Zehra ve Ferit gibi metapsişik etkilere açık kişilerin varlığı da söz konusudur.

Ferit, konuşmasına pansiyona geldikten sonra şahit olduğu ve yaşadığı olağanüstü hadiselerden bahsederek devam eder. Bu hadiselerin mevcut ve hâkim anlayışa göre halisünasyon ve telepatiye bağlanarak açıklanması onu ikna etmekten uzaktır:

"Merdivendeki çıplağı bir somnambulisme, benim duyduğum sesleri ve hareketleri de bir hallicination vakasına bağlayıp çubuğunu yakmak isteyen kolaylık amatörlerini sadece telephathie deyip geçtikleri

12 Safa, Peyami (1949), *age.*, İstanbul, Nebioğlu Yayınları, s.177-178.

13 Safa, Peyami (1949), *age.*, s.183.

hâdiseler bile basite irca temayüllerinden utandırması lâzım gelemmez mi? Aziz Bey. Geliniz odama. Traş kurusunu yerde, makineyi bir karış ötede, kitapları da onların yanında göreceksiniz. Ben bunları koltuğa elimle koydum. Ben titiz ve dikkatliyim. Sonra bu koltuk eski ve ortası çöküktür. Bir torba gibi Traş kutusu orada idi. Erzincan zelzelesi bile onu sür yere düşürürdü. Kulağıma gelen sesler, odayı dolduran kırmızı sis, yatağın altındaki kahkaha, hepsi birer hallucination'dur diyelim; koltukta iken şimdi herkesin yerde görebileceği traş kutusunun macerasından hangi deli sorumludur? Ben ona elimi sürmedim. 'Sana öyle gelmiş' yok. Sürmedim. Gürültüyü duyunca koltuğa baktım. Ancak o zaman kutunun ve kitapların yere düştüğünü gördüm. Aziz Bey, şimdi normalim. Beni bile şaşırtan bir vuzuh ile düşünüyorum. İki dakika sonra bana bir titreme gelebilir. Sizin karyolanızı tavan çıkmış görebilirim Bu iki dakika içinde idrakimin geçirdiği istihalenin karanlık mekanizmasını bilmeyen bir ilmin bu hâlime bir isim koymaya hakkı olsa bile, bu ismi bize bütün bir izah sistemi olarak kabul ettirmeye hakkı var mıdır?"¹⁴

Bizzat yaşadığı olağanüstü hadiseler, Ferit'i bütün bir varlığın manasını düşünmeye sevk etmektedir. Mevcut bilim ve felsefeyi bu noktada yetersiz ve saçma buluyor ve bir adım daha atarak varlığın manasının Allah'ın hikmeti olduğunu söylüyor. Böylece Ferit'in zihniyet bakımından önemli bir dönüm noktasına ulaştığını görüyoruz:

"Eğer insanın aradığı mana kendi icadı değilse, manaya mana veren kendisi değilse, bu Allah'ın hikmetinden başka nedir? Bir zerresi insanın şuuruna dolan muazzam bir şuurun niyetinden başka nedir?"¹⁵

Allah'a nasıl ulaşılabilir. Ferit, konuşmasının devamında bunun iki yolu olduğunu söyler. Birincisi "ferdî ve mistik bir sezîş" ikincisi ise "külli mefhumlar" delâletiyle düşünmektir. Birinci yol, şahsi olduğu için evrensel bir tasdikten mahrumdur. İkinci yol ise şahsi tecrübenin getirdiği kesinlikten uzaktır. Sözü buraya getirdikten sonra külli mefhum ile realite arasındaki zıtlık üzerinde duran Ferit, fert ve toplumun bu zıtlıktan kaynaklanan meselelerine temas eder:

"Çıldırılmamı istemiyorsanız söyleyiniz. Beni peşime düşen siyah köpek değil, Tahir Beyin yükte yatması çıldırtır. Ve bana söyleyiniz: Nasıl bir dünyada ben, Selma'ya kavuştuğum takdirde, ondan mahrum kaldığım zamandakinden daha az bedbaht olabileceğime emin olabilirim?"¹⁶

14 Safa, Peyami (1949), *age.*, s.183-184.

15 Safa, Peyami (1949), *age.*, s.185.

16 Safa, Peyami (1949) , *age.*, s.186.

Bu soruların ilki, adalet ikincisi ise ahlâkla ilgilidir. Ferit, külli mefhumlarla realite arasında zıtlığın olmadığı yeni bir dünyanın şart olduğunu düşünmekte, fakat bunun nasıl gerçekleşeceğini henüz bilmemektedir.

Romanın ikinci bölümünde Ferit, birinci bölümün sonunda ulaştığı zihnî gelişmeyi tamamlayan, çok daha önemli bir tecrübe daha yaşar. Bu, tam anlamıyla mistik bir tecrübedir. Ferit, Büyükada'da bir pansiyona yerleştiği ve kendisi için son derece gerilimli geçen ilk günün gecesinde, faili belli olan, kendisini korkutmayan, bilakis saf bir mutluluğa, huzura, ulaştıran; dolayısıyla öncekilerden farklı nitelikte, olağanüstü bir hadiseye maruz kalır. Latif bir varlık gece odasına girer ve ondan kendisiyle gelmesini ister. Ferit'i üst kattaki başka bir odaya götürür ve orada bulunan bir koltuğa oturtur:

"Koltuğa oturdu. Eli sıcak avucun içindeydi. İçine doğdu ve gözlerini kapadı. İçine doğdu ve ben'ini aradı. İçine doğdu ve ondan kopmaya çalıştı. Hafızasını tıkadı. Kendisinin kendisi olduğunu hatırlatacak idraklerin kırıntılarını da şuurun üstünden silmeye uğraşıyordu. Çok zordu bu. Şuuru içinde ince bir ses: 'Gayret!' dedi. Ne ile, ne üzerine ve nasıl tesir ettiğini bilmeden uğraşıyordu. Elini tutan avucu hissetmez oldu. Nerede olduğunu da bilmiyordu. Arada bir şuurunda belirip kaybolan kaçak idrak anlarında 'Ben kimin?' diye kendi kendine sorarken kendi kendini tanıyordu. Bu anlar seyrekleşti. Gayret ediyordu. Bir daha gelmediler. Artık şuurunda kendi ben'ini değil, başka ve geniş ve her şeyle birleşmiş, sonsuz bir kendi vardı. Bu kendinden çıkan ve onu aşan, her şeyi kavrayan ve her şeyle bir olan bir kendi şuuruydu. Bu bir mutlak birdi. Ansızın gözleri kör edecek kadar keskin bir ışığa benzeyen ve hududu görünmeyen büyük bir aydınlık parladı ve ansızın her şeyi kavradı ve sonsuz derinliklere iner gibi bir duygu bütün ruhunu sardı."¹⁷

Burada mistik tecrübenin son derece etkileyici bir tasviriyle karşılaşırız. Bu tasvirin kendisi kadar ilgi çekici olan başka bir husus da, söz konusu tecrübenin gerçekleşmesini sağlayan tesirin mahiyetidir. Çünkü Ferit'le münasebet kuran ve onu koltuğuna oturtan kişi, ermiş ve ölmüş bir kadın olan Matmazel Noraliya'nın ruhudur.

Ada'daki pansiyonun sahibesi Fotika, aslında Nuriye isimli bir Müslüman Türk olan Matmazel Noraliya'nın hikâyesini anlattıktan sonra onun günlüklerini getirir. Ferit ve Yahya Aziz, günlüklerden rastgele bazı kısımları okurlar. Böylece bir mistiğin hayatı, şahsiyeti ve hâli hem Fotika'nın anlatımıyla dışarıdan hem de kendi anlatımıyla içerden verilmiş olur. Matmazel Noraliya'nın hayatında dikkat çeken en önemli husus, hayatta istediği hiçbir şeye erişememiş olmasıdır. Bu durum onun dünyadan yüz

17 Safa, Peyami (1949), *age.*, s.213-214.

çevirmesine ve Allah'a yönelmesine sebep olmuştur. Günlüklerinden, Matmazel Noraliya'nın, mistik yolculuğu sırasında hangi aşamalardan geçtiğini anlamak mümkündür. "Karanlık duvar" olarak nitelediği engelleri aşarak Allah'a ulaşmak isteyen Noraliya, uzun yıllar boyunca devam eden tefekkür ve zikirden sonra maksadına erişir:

"Oh, oh, oh! Şadol, mahzun gönül, şadol! Cevap geldi. Oh, oh, oh! Şadol mahzun gönül, şadol, cevap geldi. İçime doğdu. Koltuğuma otururken içime doğdu. Oh, oh, oh! Şadol, mahzun gönül, şadol, ki öğrendin, karanlık duvarın ne olduğunu öğrendin. İçime doğdu, karanlık duvar benliğimdir. Onu yıkmalıyım ki nura kavuşayım, Allaha varayım. İçime doğdu. Ebediyete de öylece varılır."¹⁸

Noraliya'nın burada anlattıklarıyla, Ferit'in, koltuğuna oturunca yaşadığı hâlin anlatımı arasındaki fark sadece kahramanların şahsi özelliklerine bağlı olarak ilkinin daha sade, yalın, ikincisinin ise daha teferruatlı olmasından ibarettir. Matmazel Noraliya "nur" olarak isimlendirdiği mutlak hakikate erdiğini sadece ifade eder, onun etkisiyle, onun koltuğuna oturarak aynı tecrübeyi yaşayan Ferit'in düşüncelerinde ise tasvir ve tahlil vardır. Anlatıcı bunu olduğu şekliyle nakleder.

Burada üzerinde durulması gereken husus, Matmazel Noraliya'nın, uzun yıllar boyunca, kendini dünyadan ve dünyadaki her şeyden soyutladığı uzun bir çile safha safhasından sonra ulaştığı neticeye, Ferit'in bir anda, kolayca ulaşmış olmasıdır. Noraliya'nın ruhu geliyor ve Ferit'i kendi aydınlığına çekiyor.

Peyami Safa'nın böylece mistisizm ile spiritüalizm arasında bir münasebet kurduğunu görüyoruz. Asıl olan mistisizmdir, fakat bir yöntem olarak spiritüalizm insanın bu asıl ile temas kurmasını ve bu suretle aydınlanmasını mümkün kılmaktadır. Böylece mistik öğreti, hayatın dışında kalmayacak, onu değiştirecek ve dönüştürecektir. Peyami Safa'nın, spiritüalizmi, fizikötesini müşahhas hale getiren ve onunla münasebet kurmayı sağlayan bir yöntem olarak söz konusu etmenin dışında ciddiye almadığını belirtmek gerekir. Reenkarnasyona ne bu eserinde ne de diğer eserlerinde yer vermemesi, başka türlü açıklanamaz.

Yahya Aziz, romanda Peyami Safa'nın görüşlerini yansıtan bir kahramandır. Matmazel Noraliya'nın günlüğünden bazı kısımları okuduktan sonra, Ferit'in sorduğu sorularla mistisizme, oradan dünyanın içinde bulunduğu meselelere doğru genişleyen hayli uzun bir konuşma yapar ve böylece eserde işlenen tezi açıklamış olur.

Yahya Aziz'in söylediklerini şöyle hülasa edebiliriz: Bir mistik, bir ermiş

18 Safa, Peyami (1949), *age.*, s.253.

olan Matmazel Noraliya'nın uzviyetindeki intibaksızlık, çevreye, cemiyete olan intibaksızlığının bir sonucudur. Uzviyetinde sadece kafatasının üst tarafının, alın ve gözlerin gelişmiş, diğer kısımların ise gelişmeden öylece kalmış olmasının sebebi budur. Başına gelen felaketler sebebiyle çevresiyle zıtlaşan, ona şiddetle isyan eden Noraliya'nın uzviyeti geri çekilirken, ferdiyeti gelişmiş; başka bir ifadeyle bedeni zayıf kalırken ruhu kuvvet kazanmıştır. Dünyayı terk etmek, Noraliya'nın geçirdiği ilk devredir. Bunu temaşa (contemplation) ve fena (morfication) devreleri takip eder. Muhyiddin-i Arabî'nin tavr-ı sâlis dediği hal budur. Cüzinin külliye dalışıdır. Bütün Philosophia Perennis'in mevzuu da budur. Matmazel Noraliya'nın koltuğu, onun yalnız kendi ben'ine değil, bütün ben'lere isyandır. Bütün dinlerin, fikirlerin, ideallerin tarihi, bu isyana dayalıdır. Ben'in Allah'da yok olmaya koşması azizleri, insanlıkta yok olmaya koşması dâhileri, millette yok olmaya koşması da kahramanları yaratmıştır. Ben'in fenası bütün bu ideallerde müsterektir. Orta Çağ'dan sonra, yani Rönesans'la birlikte ben azdırılmıştır. "Zamanımızın büyük işaretlerinden biri" de budur. Liberalizm tarafından azdırılan ben'in karşısına nasyonalizm ve sosyalizm çıkmıştır.

Yahya Aziz, dünyanın içinde bulunduğu kargaşanın sebebini bu suretle ortaya koyduktan sonra çözümün nasıl gerçekleşeceği üzerinde durur. Hürriyet probleminden, içtimai adaletin nasıl temin edileceğinden bahseder. Onun bu çerçevede söylediklerinden mistisizmin, dünyayı içinde bulunduğu kötü vaziyetten kurtaracak bir dünya görüşü olarak takdim edildiği sonucu çıkmaktadır. Bu, "fertleri milletin, milletleri insanlığın, insanlığı Allah'ın otoritesi altına koyan bir nizam"dır.¹⁹

Romanda Ferit, liberal Cevat, komünist Saim ve nasyonalist Muhtar'ı, düşünce tarzları itibarıyla "suret-i mutlakacı" olarak nitelendirir. Bu yüzden onların düşüncelerinden etkilenmez. Ferit'in Matmazel Noraliya'nın koltuğunda yaşadığı tecrübe; mistik dünya görüşünün şahsiyetinde ve hayatında tahakkuk etmesi anlamına gelmektedir. Ferit'in dünyasına liberalizm, komünizm ve nasyonalizm değil, mistisizm hâkim olmuştur. Selma karşısında bundan sonra sergilediği tavır, hedonizmden kurtulup artık bir ahlâk nizamına bağlı olduğunu gösterdiği gibi pansiyonda yaşayan yardıma muhtaç Eda Hanım'a yaptığı yardım da sosyal adalet duygusuna ne kadar bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Daha önce şikâyet ettiği külli mefhum ile realite arasındaki zıtlık da böylece ortadan kalkmış olmaktadır.

Yahya Aziz aracılığı ile dile getirilen düşüncelerden, Peyami Safa'nın mistik dünya görüşünde; liberalizmdeki hürriyet, komünizmdeki sosyal adalet ve nasyonalizmdeki milliyet ideallerinin, bu ideolojilerin hatalı

19 Safa, Peyami(1949), *age.*, s.260-262.

yaklaşımlarından uzak ve aşkınlıkla irtibatlı olarak mevcut olduğu anlaşılmaktadır..

Peyami Safa, yine Yahya Aziz aracılığıyla, Ferit'in dünyasında mistisizm dolayısıyla vuku bulan müspet değişimin, bütün insanlık için gerekli olduğunu vurgular ve dünyanın geleceği ile ilgili olarak da umutlu sayılabilecek bir yaklaşım sergiler. Ferit'in, "Bugünkü kültürümüzden ve sanatımızdan adi bir pragmatizm ve daha soysuzlaşmış bir sürrealizmden başka bir şey kalacağına emin misiniz?" şeklindeki sorusuna Yahya Aziz şu cevabı verir:

"Ben eminim. Çünkü Matmazel Noraliya'nın koltuğu vardır. Bu, bir isyanın ve insan düşüncesi kadar eski olduğu halde yarın sabah doğacak bir çocuk kadar yeni bir aydınlığın sembolüdür. Aranırsa dünyanın başka bir köşesinde böyle gizli azizler hâlâ bulunur. Noraliya'nın defterinde, şimdi cümlelerini aynen hatırlamadığım ve kime ait olduğunu da unuttuğum söze inanıyorum. Şöyle bir şeydi: "Bu dünyada kendisini iyiliğe ve güzelliğe veren bir tek kişi de kalsa evler, memleketler ve insanlar yine bahtiyar olurlar." (...) Matmazel Noraliya'nın koltuğunda insanlığın otuz iki sene değil, sizin gibi yarım dakika oturması kâfi. Asırların hazırladığı bir istihale için, bir an yeter. Peygamberlerin gelişi ve dinlerin devam edişi sebepsiz olmamıştır. Bugün camiler, kiliseler, sinagoglar eskisinden daha fazla insan yığınlarıyla dolup taşıyor. Rusya'da da çanların çalacağı günler yakındır. Eğer Ortodoks kilisesini bizzat Stalin ihya ederse buna hiç şaşmam."²⁰

Matmazel Noraliya'nın Koltuğu'ndan birkaç yıl sonra yayımlanan *Yalnızız* da muhteva bakımından mistisizme bağlı bir romandır. Fakat *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*'ndan farklı olarak bu romanda müspet değil, menfi bir değişimin söz konusu edildiğini görüyoruz. Bu durum, Peyami Safa'nın, her ne kadar tenkit etse de, gerek düşünce tarzında, gerekse düşüncelerini romanlarında somutlaştırırken, diyalektiğe dayandığını göstermektedir.

Üç ana bölümden oluşan *Yalnızız*'da menfi değişimi veya başka bir ifadeyle düşüşü konu edinilen kişi Meral'dir. Meral'in varlığından birinci bölümün sonunda haberdar oluyoruz. İkinci bölümde, düşüşü, üçüncü bölümde ise korkunç sonu anlatılıyor. Meral, aslında daha önce başlayan, fakat arkadaşı Feriha'nın Paris'ten dönmesiyle su yüzüne çıkan menfi bir yöneliş içindedir. Meral, Feriha gibi düşmüş ve cemiyet tarafından dışlanmış bir kadına özenir. Yaşlı bir adamın metresi olmak pahasına Paris'e gitmek, zengin olmak, rahat yaşamak ister. Romanın başkişisi olan Samim Meral'e platonik bir aşkla bağlıdır. Bu yüzden onu kurtarmak, ona yardım etmek ister. Fakat

20 Safa, Peyami (1949), *age.*, s.268.

bunu başaramaz. Meral sürekli yalan söyleyerek onu aldatır, sonunda Samim Meral'le olan münasebetini kesmek zorunda kalır.

Meral'in iç dünyası Samim tarafından açıklanır. Bu açıklama, romanın bütününde önemli bir yeri olan ve "dip zıtlık" şeklinde isimlendirilen bir kavram aracılığıyla yapılır. Samim günlüğünde, Simerenya adını verdiği ütopyasının yanı sıra dip zıtlıktan; insanın varlığını ve insanlık tarihini açıklamayı mümkün kılan bir kavram olarak uzun uzun söz eder:

"Mantıktaki zıtlık prensibi (principe de contradiction) malûm. "Bir şey aynı zamanda hem var, hem de yok olamaz" Doğru-yanlış, aydınlık-karanlık, haz-keder, ilh. Arasındaki sayısız zıtlıklar da malûm. Bu zıtların, mevcut olmak için, birbirine muhtaç oldukları anlaşılmıştır.(...) Simerenyada bu zıtlıkların, en umumî fikir ve en küllî mefhum olan varlıkla yokluk arasındaki zıtlığa irca edilebileceği anlaşılmıştır. Ve "dip zıtlık" budur. Canlıların ve bilhassa insanın hayatında bu dip zıtlıktan "varlaşma" ve "yoklaşma" kutupları doğar. İnsanda, Bergson'ın yaşama hamlesi dediği bir varlaşma, fakat aynı zamanda onun kadar gerçek ve kuvvetli bir yoklaşma hamlesi de vardır. Bunların arasındaki devamlı çatışmadan doğan bütün zıtlıkların sebep olduğu felâket ve kederlerin hepsi "olmak dramı" adını alır. (...) İnsanın varlaşma hamlesinden ebedilik hayali ve neşesi doğar. Bu özleyiş bütün cesaretini imkândan almaktadır. İnsan mümkün olmayan şeyi istemek için kendini yormaz ve paralamaz. Kendi fânî ve geçici benliğinin üstüne sıçramak, kendi kendini aşmak için yaptığı bütün fedakârlıklar (her türlü aşk ve kahramanlık) varlaşma hamlesinin devamıdır. Söylemeye hâcet yok ki bu bir ruh hamlesi ve hareket halinde bir ebedilik prensibidir. İnsanın yoklaşma hamlesinden fânîlik ve geçicilik duygusuyla birlikte onun büyük sıkıntısı doğar. (...) İnsanın yoklaşma hamlesinden doğan fânîlik duygusu Pierre Loti veya ondan ilham alan Yahya Kemal gibi şairlerde bir geçicilik hüznü uyandırır, yahut da orta adamda "Bugün varız, yarın yok", "Bir günün beyliği beyliktir" tarcında hedonist, keyif ve kazanç temayüllerini azdıran bir yaşama telakkisi içinde "Vur patlasın, çal oynasın" ahlâkı vücuda getirir. Yaşadığımız çağ bu ruh hâli içindedir."²¹

Samim yazısının bundan sonraki kısmında dünya tarihinin dip zıtlık kavramına bağlı olarak adeta panoramasını çizmektedir. Buna göre, Grek düşüncesi, ikili bir yapıya sahiptir. Bir yandan tabiata, diğer yandan Allah'a bağlıdır. Doğu ve Uzakdoğu düşüncesi, tek görüşlü bir din felsefesidir. Akdeniz kültüründe ise insan düşüncesi, tabiatı ve "ilahi prensibi" anlamak için "iki istikametli bir idrak hamlesi" yapmış, fakat ikisi arasında bir denge

21 Safa, Peyami (1985), *Yalnızız*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, s.199-200.

kuramamıştır. Orta Çağ döneminde, insan düşüncesi tek ayaklıdır ve bu da dindir. Yeni Çağ ise tabiata ve akla dönüşle başlar. İnsan düşüncesi yine tek ayaklıdır ve topaldır. Bunun felsefedeki neticesi kaba bir pozitivizm, psikolojideki neticesi faydacılık, sosyolojideki neticesi bir sürü yalan rakam, politikadaki neticesi, “Orta Çağ'ın din harpleri yerine ekonomik ihtilaflardan doğan para harplerini” getirmesi ve ahlâktaki neticesi ise insanın konfor, lüks, çılginca macera, eğlence ve cinsi azgınlıklar peşinde gününü gün etmesidir.²² Fakat bu çağın artık sonu gelmiştir:

“İnsanın hayvanlığını medenileştirdiği kadar, medeniyetini de hayvanlaştıran bu çağ da, beş asır tek ayağı üstünde topalladıktan sonra, yirminci asrın her biri iflâs eden büyük ihtilalleri ve dünya harpleriyle yıkılmak üzere olduğunu gösteriyor.”

Görüldüğü gibi Peyami Safa, *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* 'nda söz konusu ettiği benlikle ilgili fikirleri, bu romanda daha da genişletip derinleştirmiştir. *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* 'nda ben'e isyandan, ben'in azdırılmasından bahsediliyordu. Burada ise isyan edilen, azdırılan ben'in mahiyeti açıklanmaktadır. İnsanın varlığındaki bütün zıtlıkların kendisinde toplandığı temel zıtlık olan ebediyet duygusu ile fanilik duygusunun oluşturduğu iki ben vardır. Dip zıtlık bu iki ben'in çatışması şeklinde kendini göstermektedir. Nitekim Meral romanda bu çatışmayı bütün boyutlarıyla yaşıyor. Samim'le Meral arasında cereyan eden şu konuşma, bu hususu daha anlaşılır kıldığı için oldukça önemlidir:

“Samim başını birdenbire geri çekerek öfke hazırlıklarıyla dolu, kabarmış bir sesle: –Tamam, dedi, bu cüreti beğenmende²³ imrenmelerin her çeşidi var. Meçhule atılışın hayranlığıdır bu. Senin düşmanındır. Senin birinci ve seçkin benliğine saldıran ikincidir. Beni senin hesabına o korkutuyor. Öldürmelisin onu. Meral, uzun düşünce gecelerinin mahsulüne benzeyen olgun bir fikri ilk defa ifade etti:– Bana öyle geliyor ki, bizim ikincilerimize ihtiyacımız var. Birincilerimiz onlar sayesinde yaşıyor. Sen bir şeyin zıddıyla var olduğunu söylemez misin? Samim bağırdı: –Ah, çok güzel, iki benliğimiz arasındaki iç diyalektik hareketinin tam üstüne bastın. Tabii. Hem ikincilerimizin kökleri tabiata ve içgüdülere bağlıdır. Onları yok edemeyiz. Öldürmekten maksadım, hapsetmek ve ziyansız hale getirmektir. Elimiz ve ayaklarımız gibi o da mutlak emrimiz altına girebilir. ve onun bizi tokatlamasını, yaralamasını, öldürmesini imkânsız bir hale sokabiliriz. O zaman Feriha'nın daha iki sene evvel, mektepte iken, bütün ailesini ve

22 Safa, Peyami (1985), *age.*, s.200-201.

23 Feriha'nın Paris'e gitmekle ilgili cüretinden bahsedilmektedir.

cemiyetini teperek meçhule atılışındaki cüret, mahsus ikincisinin isyanı olduğu için, hayranlık değil, nefret uyandırır. Sende bu nefreti görmeyişim beni ürkütüyor.”²⁴

Meral’in içinde bulunduğu durumu trajik olarak nitelendirmek mümkündür. Peyami Safa, onun romandaki hikâyesini klasik trajedilerdeki baht dönüşüne benzer şekilde kurgulamıştır. Daha ilgi çekici olan yazarın Meral’i, insanlığın mevcut halini temsil eden bir sembol haline getirmiş olmasıdır. Samim, Meral hakkında düşünüp, günlüğünde onunla hayali bir konuşma yaparken şunları söyler:

“Sana bu satırları belki göndermeyeceğim. Bilmeni temenni ettiğim hakikat önünde beni güldürecek kadar gençsin. Yanlış anlamandan korkarım. Sana içindeki demonu keşfettirdiğim anlar oldu. Rengârenk ışıklar önünde şeytanca kıvrılışlarla oynayan ifritin bir bedeni, bir de hürriyetinin tarihi vardır. Bedeni tabiattır. Hürriyeti, bütün Orta Çağ boyunca planlardan gelen sert baskılara ve tatlı telkinlere dört beş yüz seneden beri baş kaldırmasıdır. Bu serkeşlik senin felaketini hazırlıyor. Bunu sana haber vermeye mecburum, fakat anlamayacaksın.

“Senin için mesele, (C...)nin tayyöründe belden kalçaya kadar inen zarif çizgi üstündedir. Kumaşı aynı terziye verdiğim zaman buna bir de kupu yaratanın şöhret büyüü katılıyor. İşte o kadar. Demonun sana hayrandır. Fakat ben?

“Ben o çizgiyi dizlerine, ayaklarına kadar indikten sonra, belki zarufî, fakat eksik bir tekâmülün izleri üzerinde önce beş asır geriye, sonra da beş asır ileriye uzatıyorum. Geride, ışık çağı sanılan bie yeniden doğuşun başlangıcında, senin yarınki felâketini hazırlayan karanlık istikametın hareket noktalarını görüyorum (...)”²⁵

Meral ile bugünkü insanlık arasında kurulan temsili özdeşlik, onların sonlarını da kapsamaktadır. Samim, Meral’in, bedenine, içgüdülerine yani ikinci benine yönelmiş olmasından hareketle “yarınki felaketini” sezdiği gibi içinde yaşadığımız çağın da büyük ihtilal ve harplerin varlığından hareketle sonunun gelmek üzere olduğunu düşünmektedir.

Romanın üçüncü bölümünde Meral’in felaketi, trajik sonu anlatılır. Paris’e gizlice kaçma hazırlıkları yapan Meral, durumu fark eden ağabeyi Ferhat tarafında odasına hapsedilir. Bu durum, Meral’in kendisiyle yüzleşmesinin yolunu açar. Daha önce susturduğu birinci ben düşüncelerine hâkim olunca kendini kirlenmiş hisseder. Umutsuzluk içinde intihar etmeye karar verir ve şu notu yazar: “İntihar ediyorum. Kendi kendimin nefretimin çerçevelediği

24 Safa, Peyami (1985), *age.*, s.191-192.

25 Safa, Peyami (1985), *age.*, s.39-40.

ve çirkinleştirdiği bir dünyada yalnızım.”²⁶ Bu sözler, Meral'in birinci ben'ine ait olmalıdır. Romanın isminin niçin “Yalnızız” olduğu da buradan hareketle anlaşılabilir.

Hayatına son vermeden önce son bir siğara içmek isteyen Meral, üzerine dökülen çakmak gazının tutuşmasıyla feci şekilde yanarak can verir. Bu felaketin yaşandığı gece, Meral'in annesi Necile'nin evinde parapsikolojik veya metapsişik olarak nitelendirilebilecek bir dizi olay cereyan eder. Olayların merkezinde evde kalmış bir kız olan Renginaz vardır. Renginaz, *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*'nda Zehra'ninkine benzeyen bir vizyonla Meral'in yanarak can verişini görür. Bu sırada Samim de kendi evinde kuvvetli bir yanık kokusu duymaya başlamıştır.

Meral'in intihar etmek üzereyken buna vakit bulamayıp yanarak korkunç bir şekilde ölmesi ve ölüm süreciyle eş zamanlı olarak cereyan eden ve kahramanları dehşet içinde bırakan ve Meral'in annesi Necile'nin de ölmesine sebep olan metapsişik hadiseler, bu ölümün mahiyeti hakkında düşünmemizi gerekli kılmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki Meral, âdeta ilâhi bir cezaya uğramıştır. Metapsişik hadiseler, fizikî âlemi kuşatan bir gayb âleminin varlığını hissettirmekte, söz konusu hadiselerin Meral'in ölümünü haber verir nitelikte olması da ölümü, ilâhi iradenin bir cezası şeklinde yorumlamayı mümkün kılmaktadır.

Matmazel Noraliya'nın Koltuğu'nda Ferit'in kurtuluşu, insanlığın kurtuluşunun hangi yolla mümkün olacağını gösteriyordu. *Yalnızız*'da ise Meral'in trajik sonu, insanlığın felaketinin hangi sebepten neşet edeceğini anlatıyor. Böylece bu iki roman, ihtiva ettikleri mesaj bakımından birbirini tamamlıyor. Kurtuluş, ilahi olana yönelmekle gerçekleşecek, felaket ise bu olmadığı için yaşanacaktır. Her iki eserde de bir dönemin sona ermek üzere olduğu ayrıca belirtilmektedir.

Simerenya, eğitimden aşka, anlatılan bütün özellikleriyle mistik dünya görüşünün hâkim olduğu bir ütopyadır. Peyami Safa, gelecekte dünyanın, Simerenya gibi olacağını düşünmektedir. Samim romanın, felaketlerle dolu korkunç gecenin sonunda, şafak vaktinde içinde bir parlayış hisseder ve zihninden Simerenya'nın ithafı veya önsözü mahiyetinde düşünceler boşanır. Bu, modern dünyaya karşı âdeta mistik bir manifestodur:

“Ey insan! Bu kitabı sana ithaf ediyorum. Başının üstünden büyük bir rüzgâr geçiyor. Yalancı bir fecirle başlayan asır kararıyor ve sana tek ümit ışığı olarak en kudretli kaynağı uranium'da değil, senin ruhunda sıkışmış maddeden kopararak çıkardığın korkunç tahrip âletinin

26 Safa, Peyami (1985), *age.*, s.423.

patlayışından yükselecek alevi bekletiyor. Ey bahtsız! Tarihini hiçbir devrinde kendine bu kadar yabancı, bu kadar hayran ve düşman olmadın. Laboratuvarında aradığın, incelediğin, dibine indiğin, sırrını deştiğin her şey arasında yalnız ruhun yok. Onu beyin hücrelerinin bir üfürüğü sanmakla başlayan müthiş gafletin, otuz yıl içinde gördüğün iki muazzam dünya harbinin kan ve gözyaşı çağlayanlarında en büyük dersi arayan gözlerine bir körlük perdesi indirdi. Bırak şu maddeyi, boş şu ölçü dehanı, doy şu fizik ve matematik tecessüsüne, kov şu kemiyet fikrini, dal kendi içine, koş kendi kendinin peşinden, bul onu, bul kendini, bul ruhunu, bul, sev, bil, an, gör, kendi içinde gör Allah'ını. Kendine dön, kendine bak, kendine gel. Aptalca bir konfor aşkından doğduğu halde her biri daha korkunç bir dünya harbi hazırlayan teknik mucizelerinin yanında, senin iç zıtlıklarını elemeye yarayacak ve seni kendinle boğuşmaktan kurtaracak ruh mucizelerini ara. İnan mânevîlere ve mukaddeslere, inan! Onlar hakkında bu kadar küçükçe düşünmekten utan! Her sezilen derinliğin ifşa ettikleri düşünmekten bile seni alıkoyan tabiatçı metotlarını fırlat ve bitlenmiş elbiseler gibi at, Orta Çağ pazarlarında haklı olarak ayıpladığın dar kafalılığın anlayış sınırlarını daha fazla darlaştıran beş duyu idrakinin kapalı dünyası içinde kalma: Arşı geç, ferşi atla, sidreyi aş,/ Gör ne var maverada ibrethîz."²⁷

Sonuç

Peyami Safa'nın düşünce dünyasında, aşağı yukarı kırk yıl devam eden hakikat arayışı; ahlak, milliyet ve medeniyet kavramları etrafında felsefi bir muhtevayla başlayıp derinleşirken tabii bir şekilde mistisizme yönelmiş ve mistisizmle tamamlanmıştır. Mistisizmin bir dünya görüşü olarak benimsenmesini ve teklif edilmesini de ihtiva eden bu vâkıa, edebiyatımızda çok önemli bir roman külliyatının entelektüel arka planını teşkil eder. Peyami Safa'nın mistisizm tabirini kullanması, Batı kültürünü esas alarak hareket ettiğini göstermektedir. Fakat bunun kendi anlayışı açısından bir zaruret meselesi olduğunu unutmamak gerekir. Mistisizmin tasavvufa göre daha geniş bir manası olduğunu ileri sürmesi,²⁸ her ne kadar isabetli bir görüş olmasa da yazarın bu tabiri tercih etmesinin gerekçesi olarak kabul edilebilir. Tabirin kendisinden ziyade önemli olan, Peyami Safa'nın onu nasıl ele aldığı, anladığı ve anlamlandırdığıdır.

Peyami Safa, Batı düşüncesinden hareket etmekle birlikte kendini onunla sınırlandırmamaktadır. Mistisizmi izah ederken, Türkçeye ezeli hikmet

27 Safa, Peyami(1985), *age.*, 467-468.

28 Safa, Peyami (1997), *Türk İnkılâbına Bakışlar*, İstanbul, Ötüken Yayınları, s.216.

şeklinde çevrilen philosophia perennis'ten bahsetmesi, bakış açısının genişliğini göstermesi bakımından son derece önemlidir. Peyami Safa'nın, bu tabiri Türkçede ilk defa kullanan yazarlardan biri olduğunu belirtelim. Bir hatırat kitabında Peyami Safa'nın âhir ömründe Nakşibendî şeyhlerinden Muhammed İhsan'a intisap ettiğine dair bir rivayetin²⁹ varlığı, mistisizmden hareketle yöneldiği istikamet, tasavvufla tamamlandığını ortaya koyması bakımından önemlidir.

Peyami Safa, spiritüalizmi sadece parapsikoloji çerçevesinde söz konusu etmekte, bu akımın felsefesini hiç ciddiye almadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca mistisizmi felsefi açıdan söz konusu ederken Batı kültüründen faydalanmakla birlikte ulaştığı sonuçların Batı kültürüne dair köklü bir tenkit içerdiği görülmektedir.

Mistisizme yönelmesi, Peyami Safa'nın, romanlarında daha önce ele aldığı meselelerden uzaklaşması gibi bir sonuç doğurmamıştır. Bilakis, medeniyet, milliyet ve ahlâk meseleleri, bundan sonra daha zengin bir muhtevaya kavuşmuş ve mistisizmle birleştirilmiştir. Mistisizm, Peyami Safa'da kozmopolit bir zihniyete asla yol açmamıştır. 1959 yılında yayımlanan ve son romanı olan *Biz İnsanlar*, milliyetçilikten vazgeçmediğinin en önemli şahididir. Milliyetçilik, Peyami Safa'nın evrensel bir bakış açısına sahip olmadığı anlamına gelmemektedir. *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* ve *Yalnızız*'ın bütün insanlığı kuşatan bir bakış açısına dayandığı son derece açıktır. Bu hususiyet, yazdığı son eser olan ve bir başvuru kitabı niteliğini taşıyan *Mistisizm*'de³⁰ de aynen mevcuttur.

Kaynaklar

- Ayvazoğlu, Beşir (1998), Peyami, İstanbul, Ötüken Yayınları.
 Karaman, Hayreddin (2008) , *Bir Varmış Bir Yokmuş*, İstanbul, İz Yayıncılık.
 Safa, Peyami, *Şimşek*, İstanbul, 1989, Ötüken Yayınları.
 -----, *Maşşer*, İstanbul, 2000, Ötüken Yayınları, s.94.
 -----, *Bir Tereddüdün Romanı*, İstanbul, 1989, Ötüken Yayınları.
 -----, *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*, İstanbul, Nebioğlu Yayınları.
 -----, *Yalnızız*, İstanbul, 1985, Milli Eğitim Basımevi.
 -----, *Türk İnkılâbına Bakışlar*, İstanbul, 1997, Ötüken Yayınları.
 -----, *Mistisizm*, İstanbul, 1961, Bâbîâli Yayınevi.

29 Karaman, Hayreddin (2008), *Bir Varmış Bir Yokmuş*, İstanbul, İz Yayıncılık, C.I. s. 237.

30 Safa, Peyami (1961), *Mistisizm*, İstanbul, Bâbîâli Yayınevi. Kitabın arka kapağında şu satırlar yer almaktadır: Peyami Safa'nın son te'lif eseridir. ... Neşrinden evvel, 15.6.1961 Cuma gecesi öldü. Allah rahmet eylesin.